

PRZEMYSŁAW CEGŁOWSKI, *Dzieje diecezji zamojsko-lubaczowskiej (1992–2017)*.

Promotor: ks. prof. dr hab. Jan Walkusz. Recenzenci: ks. prof. dr hab. Marek Jodkowski, ks. prof. dr hab. Piotr Górecki*.

DOI: <https://doi.org/10.18290/rt22694.7>

W ostatnich dekadach można zaobserwować proces szczegółowych badań nad dziejami instytucji kościelnych, różnego rodzaju organizacji religijnych, zwłaszcza o charakterze społeczno-kulturalnym czy też pewnych form aktywności inicjowanych przez duchowieństwo lub ściśle związanych z powszechną misją Kościoła. W tym nurcie przedsięwzięć badawczo-naukowych i dokumentalno-interpretacyjnych wyjątkowe miejsce zajmują prace poświęcone dziejom poszczególnych diecezji, zarówno tych, które mają już kilkunastoletnią tradycję i wpisały się wyraźnie w ogólnopolską historię, jak i nieco młodszych, powstałych w wyniku kolejnych reorganizacji struktur administracyjno-organizacyjnych. O ile w przypadku tych pierwszych, jak np. krakowska czy poznańska, badacze mają do dyspozycji mnogość źródeł różnej proveniencji, o tyle w odniesieniu do tych drugich, zwłaszcza utworzonych w ostatnich latach, mamy do czynienia bądź to z materiałami nadmiernie rozproszonymi i nieuporządkowanymi, bądź z ich niedostatkami, spowodowanym małą zapobiegliwością odpowiedniego ich kolekcjonowania w obliczu innych, wyjątkowo pilnych potrzeb. Właśnie ta ostatnia sytuacja sprawia, że zajęcie się dokumentowaniem historii tych diecezji staje się koniecznością. Taka też jest m.in. geneza niniejszej pracy, zatytułowanej *Dzieje diecezji zamojsko-lubaczowskiej (1992-2017)*.

Przedmiotem zatem badań niniejszej rozprawy jest diecezja położona w południowo-wschodniej Polsce. Granice chronologiczne wyznaczają 2 daty graniczne. Pierwszą jest 1992 rok, w którym to przeprowadzona została reforma struktur Kościoła katolickiego w Polsce, tworząca kilka nowych diecezji, w tym omawianą. Natomiast drugą datą jest 2017 rok, kończący okres pierwszych 25 lat istnienia tej relatywnie młodej diecezji. Zakres terytorialny jest tożsamy z terytorium obejmowanym przez diecezję zamojsko-lubaczowską.

Głównym celem tej pracy jest zaprezentowanie dziejów diecezji zamojsko-lubaczowskiej w ciągu pierwszych 25 lat jej istnienia. To ćwierćwiecze jest dobrym czasem, by z perspektywy spojrzeć na działalność nowych struktur kościelnych na tym terytorium i podjąć się ich oceny, a także rozpoznać całokształt funkcjonowania diecezji, tudzież wykazać kierunki bardziej zaawansowanych badań poszczególnych zagadnień.

Tematyka diecezji zamojsko-lubaczowskiej jest raczej słabo opracowana naukowo, co należy wiązać ze stosunkowo niedawną, historyczną reformą struktur Kościoła katolickiego w Polsce, w postaci wydanej przez papieża Jana Pawła II bulli *Totus Tuus Poloniae populus* z 25 marca 1992 roku. Efektem tego wydarzenia było powsta-

* Treść artykułu została już opublikowana w *Zamojskim Informatorze Diecezjalnym* (2021), 2, jednak powyższy tekst stanowi jego poszerzenie i uzupełnienie.

nie nowych granic i struktur diecezjalnych, w tym omawianej tu diecezji. Z drugiej wszak strony mocą tego dokumentu został zakończony pewien etap historii polskiego Kościoła, jak np. administratury apostolskie. Te właśnie okoliczności dostarczyły szerokiego wachlarza tematów dla historyków, a nawet zrodziły potrzebę poruszenia pewnych zagadnień. Niestety, pomimo widocznych postępów w tym wymiarze, nie wszystkie tematy doczekały się dotąd realizacji, podobnie jak diecezja zamojsko-lubaczowska.

Nie jest to jednak temat całkowicie zapomniany. Dużą rolę w przybliżeniu dziejów diecezji zamojsko-lubaczowskiej odegrał jej biskup pomocniczy, doktor habilitowany w zakresie historii Kościoła, Mariusz Leszczyński, będący autorem wielu artykułów i opracowań o historii ziemi zamojsko-lubaczowskiej i dotyczących funkcjonowania samej diecezji. Są to m.in. hasła w *Encyklopedii Katolickiej*, ale również liczne artykuły publikowane na łamach urzędowego *Zamojskiego Informatora Diecezjalnego*, *Niedzieli Zamojsko-Lubaczowskiej* czy w innych czasopismach. Dostarczyły one wielu informacji na temat funkcjonowania instytucji diecezjalnych oraz przybliżyły istotne wydarzenia z dziejów diecezji. W szerszych publikacjach zajmował się on m.in. archidiecezją lwowską w Lubaczowie, wizytą papieską w Zamościu, a także miejscami i postaciami związanymi z historią Kościoła na ziemi zamojsko-lubaczowskiej.

Historia ziemi zamojsko-lubaczowskiej, w tym Kościoła, może poszczycić się wieloma omówieniami zarówno w postaci haseł wspomnianej już *Encyklopedii Katolickiej* i artykułów, jak i wydanych publikacji. Należy tu też zwrócić uwagę na obszerną literaturę odnoszącą się do konkretnych miejsc, postaci i instytucji opisywanej diecezji. Geneza powstania diecezji zamojsko-lubaczowskiej w postaci reformy Kościoła katolickiego i bulli *Totus Tuus Poloniae populus* ma także swoją literaturę. Podobnie opracowań doczekała się np. wizyta papieża Jana Pawła II w Zamościu.

Na szczególną uwagę zasługują także materiały i przyczynki publikowane na łamach *Zamojskiego Informatora Diecezjalnego* i *Niedzieli Zamojsko-Lubaczowskiej*.

Z kolei na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II w Lublinie powstały 2 prace naukowe – Sylwestra Zwolaka *Katechizacja w diecezji zamojsko-lubaczowskiej w latach 1992-2012* oraz Pawła Zubrzyckiego *Wychowanie chrześcijańskie osób niestyszających i niedostyszających w diecezji zamojsko-lubaczowskiej w latach 1992-2014. Studium katechetyczne w świetle badań uczestników diecezjalnych ośrodków duszpasterstwa specjalistycznego*.

Ze względu na dotychczasowy stan badań, który jest dalece niewystarczający, wynikła potrzeba odwołania się do źródeł, tak archiwalnych, jak i drukowanych. Wśród archiwaliów, na pierwszym miejscu należy wymienić Archiwum Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej, które dostarczyło całej gamy materiałów pozwalających szerzej spojrzeć na diecezję. Znalazły się tu przede wszystkim dekrety, listy, komunikaty, sprawozdania, protokoły, informacje, kwestionariusze, statystyki, nominacje, artykuły, programy, zaproszenia i inne. Natomiast kwerenda w Archiwum Uniwersyteckim Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz Instytucie Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie pozwoliły na poszerzenie wiedzy o postaciach związanych z diecezją zamojsko-lubaczowską, w szczególności biskupów. Również Archiwum Państwowe w Lublinie dostarczyło pewnych materiałów, np. o franciszkanach.

Źródła drukowane wykorzystane w pracy to przede wszystkim dokumenty Stolicy Apostolskiej i Episkopatu Polski odnoszące się do funkcjonowania Kościoła katolickiego. Oczywiście fundamentalną rolę pełniły tu *Katechizm Kościoła Katolickiego* i *Kodeks Prawa Kanonicznego*. Szczególne znaczenie dla diecezji zamojsko-luba-

czowskiej mają opublikowane i wydane statuty i dokumenty I synodu diecezjalnego. Podobnie jest z jubileuszowym schematyzmem wydanym na 25-lecie diecezji, zawierającym podstawowe informacje o niej i omawiającym parafie wchodzące w jej skład. Obrazu dopełniły statystyki i wykazy Kościoła katolickiego w Polsce, a także źródła drukowane, w piśmie urzędowym diecezji *Zamojskim Informatorze Diecezjalnym* w formie różnych dekretów, rozporządzeń, komunikatów, statutów, relacji, sprawozdań itp.

Ścisłe określony cel pracy, wykorzystane źródła i literatura siłą rzeczy narzuciły strukturę niniejszej pracy. Ta zaś została podzielona na 6 głównych części uporządkowanych według klucza przedmiotowo-chronologicznego z wewnętrznym usystematyzowaniem tematycznym. Tak zatem – rozwijając powyższą konstatację – w I rozdziale przedstawiono genezę i powstanie diecezji. Zawarta tu została charakterystyka regionu w kontekście geograficznym i kulturowym. Następnie opisano krótko kościelną przeszłość na omawianym obszarze. Tu przypomniano również okoliczności towarzyszące narodzinom diecezji zamojsko-lubaczowskiej i określono jej obszar. Na koniec opisana została struktura społeczno-religijna diecezji. W dalszych rozdziałach nakreślono zagadnienia dotyczące najważniejszych dziedzin życia diecezji zamojsko-lubaczowskiej. II rozdział traktuje o urzędach i instytucjach centralnych, a rozpoczyna się od kurii i sądu biskupiego. Dalej jest mowa o seminarium duchownym mającym siedzibę w Lublinie. Diecezja posiada również 2 kapituły – katedralną i konkatedralną, będące spadkobierczyniami kilkunastowiecznej tradycji. Nie można także zapomnieć o takich instytucjach, jak archiwum, muzeum i biblioteka, pełniących ważne role w życiu diecezji, które zostały kolejno opisane. Ostatnim paragrafem II rozdziału jest I synod diecezjalny przeprowadzony w latach 1996-2001. III rozdział poświęcony jest parafiom, dekanatom i kościołom. Na początku została opisana katedra w Zamościu i konkatedra w Lubaczowie oraz ich burzliwa historia. W kolejnym paragrafie scharakteryzowano sieć parafialno-dekanalną wraz z jej historią. Następnie ukazano diecezjalne sanktuaria z ich dziejami i bogatą tradycją, która oddziałuje na ich współczesny obraz. Na końcu rozdziału ujęto budownictwo kościelne. IV rozdział poświęcony duchowieństwu i instytutom życia konsekrowanego. Pomieszczono tam zatem informacje na temat biskupów posługujących w diecezji zamojsko-lubaczowskiej, kapłanów diecezjalnych, ich formacji, liczebności, wykształcenia i różnych aspektów działalności. Kolejny paragraf to zakony i zgromadzenia, ze wskazaniem ich miejsca w diecezji, historią, a wreszcie z omówieniem poszczególnych instytutów z terenu diecezji, z podziałem na męskie i żeńskie. W ostatnim paragrafie zaś znalazły się dane o domach księży emerytów w Biłgoraju i Hrubieszowie. Zagadnienia V rozdziału koncentrują się wokół duszpasterstwa i nauczania, poczynając od Służby Bożej i życia sakramentalnego, gdzie zawarto informacje dotyczące udzielanych sakramentów. Następnie opisano ogólnodiecezjalne formy duszpasterstwa, w tym rodzaje duszpasterstw oraz różne inicjatywy, jak kongresy, fora czy jubileusze. Kolejny paragraf tego rozdziału zawiera tematykę katechizacji, od nauczania dzieci i młodzieży oraz dorosłych, aż do formacji samych katechizujących. Następnie omówione zostało duszpasterstwo nadzwyczajne, zwracając szczególną uwagę na pielgrzymki, nie zapominając jednak o innych formach, np. peregrynacjach. Ostatni rozdział to formy zaangażowania wiernych. Na pierwszym miejscu omówiono organizacje religijne, z podziałem na formacyjno-dewocyjne, religijno-edukacyjne i społeczno-religijne. Następny paragraf zawiera obraz bogatej działalności charytatywnej realizowanej przez i w diecezji. Przedostatnia część starała się ująć syntetycznie temat zaangażo-

wania społeczno-politycznego. W ostatnim paragrafie niniejszej pracy ukazane zostały media, z podziałem na radio, prasę, czasopisma diecezjalne i parafialne oraz Internet.

Przybliżona tutaj praca *Dzieje diecezji zamojsko-lubaczowskiej (1992-2017)* stara się uzupełnić pewną lukę w pracach badawczo-naukowych, choć nie pretenduje do pełnego wyczerpania zagadnienia. Jednak stara się uporządkować omawiane kwestie, a z drugiej wskazać kolejne kierunki badań.

W świetle powyższych badań można z pełnym przekonaniem stwierdzić, że diecezja zamojsko-lubaczowska poprzez swoich włodarzy i liczne agendy dobrze wywiązała się ze swojej misji. Musiała jednak stawić czoła całej gamie różnych trudności, poczynając od tych o charakterze społeczno-ekonomicznym po typowo duszpasterskie. Dotknęły one nie tylko omawianą diecezję, ale i cały Kościół katolicki w Polsce. Diecezja zamojsko-lubaczowska, będąca dość młodym organizmem, w dodatku o niskim zagęszczeniu ludności, wywiązała się bardzo dobrze z postawionych przed nią zadań. Było to w pierwszej kolejności zasługą pasterzy – biskupów, którzy sprawnie potrafili zorganizować całość życia diecezji i właściwie nią kierowali. Wspomagało ich wielu kapłanów, bez których pracy i zaangażowania funkcjonowanie Kościoła stałoby się niemożliwe. Nie należy zapominać o niebagatelnej roli zakonów i zgromadzeń zakonnych, zarówno męskich jak i żeńskich, których praca wpłynęła na oblicze diecezji. W końcu bardzo ważną częścią Kościoła zamojsko-lubaczowskiego byli i są wierni świeccy. Wraz ze swymi duszpasterzami to oni stworzyli wspólnotę i brali udział w życiu Kościoła lokalnego i to nie tylko jako bierni uczestnicy. Wielu wiernych brało udział w funkcjonowaniu diecezji poprzez czynne zaangażowanie się w parafiach i nie tylko, jak również działało w różnego rodzaju organizacjach, grupach i stowarzyszeniach religijnych, podejmując formację jak i formując innych.

Powyższa praca, zajmująca się tematyką dziejów diecezji zamojsko-lubaczowskiej, ukazuje jednocześnie wiele nowych kierunków badań. Już tu można wymienić różne zagadnienia z przeszłości ziemi zamojsko-lubaczowskiej. Z kolei na osobne i szczególne opracowanie czekają instytucje centralne diecezji, takie jak kuria ze wszystkimi jej wydziałami, sąd biskupi czy seminarium duchowne. Duże możliwości stwarza również tematyka parafii, sanktuariów i diecezjalnego budownictwa kościelnego. Ciekawym zagadnieniem może być również duchowieństwo diecezji, a w szczególności zakony i zgromadzenia funkcjonujące na jej terenie. Podobnie wiele form działalności diecezji nie doczekało się poważnego omówienia, tak jak miało to miejsce w wypadku katechizacji. Są to m.in. rodzaje duszpasterstwa, pielgrzymki, organizacje religijne, działalność charytatywna, zwłaszcza Caritas.

Podsumowaniem niech będą słowa bp. Jana Śrutwy: „Należy koniecznie pamiętać o tym, że organizacja kościelna w Polsce oraz jej wszelkie przeobrażenia od X wieku aż po chwilę obecną, pozostawały zawsze w ścisłym związku z misyjnym mandatem Zmartwychwstałego Jezusa Chrystusa, skierowanym do Apostołów: «Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego» (Mt 28,19). Kościół został wtedy posłany przez Zbawiciela do wszystkich narodów celem głoszenia im Ewangelii. Jego ziemską organizację, także na ziemiach polskich, służyła i dalej służy naszej pełniejszej ewangelizacji – stosownie do warunków i wymogów każdej epoki oraz wszelkich okoliczności. Powstanie Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej wpisuje się zatem w taki właśnie kontekst biblijny, teologiczny i historyczny, znajdując w nim swoje głębokie uzasadnienie”.

TREŚĆ PRACY

Wykaz skrótów. Wstęp. **I. Geneza i powstanie diecezji.** 1. Charakterystyka regionu. 2. Przeszłość kościelna. 3. Okoliczności erygowania i obszar. 4. Struktura społeczno-religijna. **II. Urzędy i instytucje centralne.** 1. Kuria i sąd biskupi. 2. Seminarium duchowne. 3. Kapituły. 4. Archiwum, muzeum i biblioteka. 5. Synod diecezjalny. **III. Parafie, dekanaty, kościoły.** 1. Katedra i konkatedra. 2. Sieć parafialna i dekanalna. 3. Sanktuaria. 4. Budownictwo kościelne. **IV. Duchowieństwo i instytucje życia konsekrowanego.** 1. Biskupi. 2. Kapłani diecezjalni. 3. Zakony i zgromadzenia. 4. Domy księży emerytów. **V. Duszpasterstwo i nauczanie.** 1. Służba Boża i życie sakramentalne. 2. Ogólnodiecezjalne formy duszpasterstwa. 3. Katechizacja. 4. Duszpasterstwo nadzwyczajne. **VI. Formy zaangażowania wiernych.** 1. Organizacje religijne. 2. Działalność charytatywna. 3. Zaangażowanie społeczno-polityczne. 4. Media. Zakończenie. Bibliografia. Wykaz tabel. Spis treści.

Przemysław Cegłowski
e-mail: przemo911022@wp.pl